

É P Í T É S Z E T I E G Y Ü T T M Ű K Ö D É S A H A S Z N Á L Ó K K A L

beszélgetés Balázs Mihály építésszel két paksi családi ház kapcsán

Első mesteremmel, Balázs Mihály Kossuth díjas építésszel beszélgetek, aki a BME Középülettervezési Tanszék és az Építőművészeti Doktori Iskola vezetője, valamint számos jelentős középület tervezője, két paksi családi ház kapcsán, amiket paksi származásom okán jól ismerek. A beszélgetésre meghívtam Somogyi Krisztinát, aki vizuális környezet-kutató, építészet-kritikus és 2006-ban készített róla életrajzi könyvet¹, melynek kapcsán sokat beszélgettek és azóta is több munkában dolgoznak együtt. Krisztina az Építőművészeti Doktori Iskola meghívott oktatója, számos építészeti munkában közreműködő, egy ilyen együttműködés is a kutatási témámhoz kapcsolja. Az Építőművészeti Doktori Iskola harmadéves hallgatójaként ugyanis, Karácsony Tamás témavezetővel az építészek szerepének változásait vizsgálom, az együttműködések érdekelnek, ezen belül pedig kiemelten foglalkoztat a tervezés során a leendő használóval folytatott párbeszéd. A beszélgetést 2019 májusában a témához kapcsolódva készítettem a Középülettervezési Tanszéken.

Misi, építészmérnöki diplomámat a te szárnyaid alatt készítettem, fontos tudás számomra, amit tőled tanulhattam.

Számos megépült munkád közül a legtöbb középület, csak néhány családi házat tervezted, melyek közül kettő is Pakson található. Mivel Pakson nőttem fel és 18 éves koromig ott éltem, jól ismerem a két otthon használóit. Többször meglátogattam mindkét családot és beszélgettem velük magáról a házról, építészetről, a tervezés és az építés folyamatáról, valamint a veled való együttműködésükről. Ezek a folyamatok számukra nagyon fontosak voltak, hiszen eredményükként saját otthonukat készítetted el, vagy készítettétek el feleségeddel, Kattival.

A két családi ház egymáshoz képest térben nagyon közel helyezkedik el, időben tíz év különbséggel 2007-ben és 2017-ben készültek el. Ennek a két épületnek a kapcsán szeretnék kérdezni építész és használók együttműködéséről.

*Indításként szeretném megkérdezni, hogy **miért** vállaltad el ezeket a megbízásokat?*

BM: Legelőször egy kicsi helyesbítést kell tennem, mert a két ház közül az egyiket, a régebbit Kattival közösen terveztem, az utóbbit pedig Pelle Zitával. Ez egy nagyon érdekes történet, 10 évvel ezelőtt indult. A feladat úgy került hozzánk, hogy az az építész végzettségű építőmester, aki a Gül Baba utcai házunkat építette megkért, tervezzünk neki egy házat Tinnyére. Kattival meg is csináltuk. Ennek a háznak a sorsa különlegesen alakul, de ez most mellékszál. Viszont a házat nagyon megszerette a tulajdonos barátja – aki történetesen Paksra költözött – és megkért minket, hogy tervezzünk neki egy pontosan ugyanolyat, mert az neki nagyon tetszik. Természetesen ugyanolyat nem lehetett tervezni, terveztünk egy másikat, de abban is nagyon-nagyon jól érezte magát. 10 évvel ezután a történet megismétlődött: a paksi család közeli barátja is jelentkezett, és ők is arra kértek engem, hogy tervezzek nekik egy házat, ami pont ugyanolyan mint a Cibula-ház. És hát természetesen ez sem lehetett ugyanolyan. Másmilyen lett. De hogy miért vállaltam el – hiszen ez volt a kérdésed alapvetően – arra csak azt tudom mondani, hogy a döntéseim mindig az emberi kapcsolatok minőségén múlik. Egyszerűen olyan viszony alakult ki az évek során az említett három családi ház tulajdonosa és közöttünk, amelyek már-már barátiak és ez nagyon fontos. Én magam is átérzem, hogy ennek mi a jelentősége. Ha valaki házat épít, az nagy kockázat, mert nagyon sok pénzt költ rá, az élete munkájának jelentős hányadát erre fordítja és nagyon nagyot lehet tévedni. Ebben a folyamatban mindig jól jön egy megbízható barát. Tehát azt gondolom, hogy az egy építető számára nagy érték ha az építésben barátféle személyt lát. Ez a bizalmi kapcsolat felértékelhetetlen, nagy jelentőségű. Ezt én érzem és úgy gondolom, hogy ha ezzel hozzá tudok járulni, hogy az ő biztonsága és jóérzése kialakuljon,

1 Somogyi Krisztina (szerk.): Balázs Mihály. Budapest: Kijárat Kiadó, 2006.

akkor azt vállalhatom. Ráadásul ebben a bizalmi viszonyban én is azt feltételezhetem, hogy minőségi módon valósulnak meg a gondolataim. Tehát ez egy **kölcsönösségen alapuló, már-már baráti viszony, ami** persze a kezdet kezdetén még nem az, de **együtt-dolgozás során azzá válik/válhat.**

*_Ha végig mennék a két háznak a tervezési folyamatán, **párhuzamokat vagy ellentéteket** látsz többet? Tehát ha elindulunk mondjuk az első beszélgetéstől: hogyan történt meg az egyik és a másik megrendelővel? Melyiknél mit emelnél ki? Ugyanolyannak érezted? Egyből megvolt a **bizalom** az előző házak okán?*

BM: A bizalom, azt hiszem, egyből megvolt, de volt egy olyan rejtett szál, ami számukra sem volt teljesen világos: ez az alkotói **belső szándékok világa**. Mert hogy a kölcsönösség azt is jelenti, hogy ebben a folyamatban nekem is örömet kell lelnem, és olyan építészeti kérdéseket/felvetéseket kell fölismernem és megfogalmaznom, amik az én belső építészeti igényeimet is szolgálják. Ilyen tekintetben nagyon izgalmas ez a három ház együtt, mert a képlete, a működési logikája a házaknak teljesen azonos, miközben mind a három teljesen más formájú és megjelenésű épület. Tehát akaratlanul is összekapcsolódik a három ház valamelyest az építészeti szándékok mentén, de jellemzően nagyon különböző is. Abszolút nem hasonlítanak egymásra formai szempontból, aminek csak egyik oka a helyszín, vagy az eltérő morfológiai adottság, másik oka a családok eltérő habitusa, igénye, hozzáállása.

*_Igen, a két telek terepadottsága eltérő – amit te is kiemeltél – tájolásban szinte teljesen azonosak, mégis **első látásra a két épület jelentősen tér el egymástól**. Az első már messziről egy nagyon karakteres építészeti alkotás és számomra a második inkább közelebbről mutatja meg a különlegességét és a részletekben rejlő átgondoltságát, azokat a finomságait, amit nagyobb távolságról még nem látni. Te ezt hogy látod? Érzed ezt a különbséget? Egyetértesz ezzel az élményemmel?*

BM: Az élménnyel nincs mit egyet- vagy nem egyetérteni, az van, de én azért picit máshogy látom ezt a két házat. Az első ház, a Czipula-ház eléggé tradicionális forma, csak egy torzításon esett át: a Sárgödör téri nyeregtetős szimmetrikus pince, ami rákerült egy erősen lejtős terepre. Mégpedig rétegvonallal párhuzamos gerinccel, miközben a tömege rétegvonalra merőleges. Ez egy kettős csavar, amit persze nagyon kevesen fedeznek föl, de pont ez az építészeti játék izgatott. Hogy hogyan lehet egy transzformációval teljesen új formát létrehozni, miközben ez ugyanaz az ősminta, ami a paksi Sárgödör téren nagy számban előfordul. Tradicionális ház ez valójában, csak történt egy átértelmezés.

A másik ház egészen más szituációban van, ott engem leginkább a kert és a tájjal való kapcsolat izgatott. Azt gondoltam, hogy a ház formája sokkal egyszerűbb lehet, nem önmagáról kell szólnia, nem kell előképeket keresni. Jól lehet, ez egy tornácós ház, tehát ebben is van azért egy csavar. Itt sokkal fontosabb, hogy miként áll a telken, hogyan viszonyul a tájhoz. Ilyen szempontból nagyon nagy a különbség a két telek között. A Czipula-ház egy zárt völgyre néz, a Kiss-ház a Dunára néz és a Nagy-Alföldre. Tehát mögötte domb, előtte a végtelen távolság. Ezért egészen mások a belső-külső terek kapcsolatai és jelentősebb a kert. Nagyon érdekes például a Kiss-háznál – ami annyira ezért nem látszik – hogy miként van bekerítve egy ilyen telek: úgy, hogy a panorámába ne lógjon bele a kerítés. Nem egy eget-rengető ötlet, de figyelmesség, ami számomra fontos. Izgalmas kérdés, hogy miért teszek az ablak elé egy oszlopot oda, ahonnan nagy panoráma nyílik a Dunára és az Alföldre? Ennek az a jelentősége, hogy térben jelenjen meg az ablak, hogy az a térség amiben a mindennapjaikat élik összetettebb legyen, hogy a ház lakói ne legyenek állandóan kitett helyzetben. Fontos, hogy érezzék, a táj és a belső tér között van még egy köztes zóna, a gang, ahova kimehetnek, ha akarnak. Egy ilyen döntés háttérében komoly megfontoltság áll, miközben egy laikus szemlélő – tudom mert volt ilyen a rokonok között – furcsállja, hogy miért pont ott van az oszlop az ablak előtt. Az is igaz, hogy ez az oszlop nagyon vékony, nem egy vastag falazott szerkezet, fizikailag tehát nem rombolja a látképet, a kilátást, de ezt az érzetet képes fölébreszteni a bent-lévőben.

Tehát a kerttel és a tájjal való kapcsolat az, ami a legfontosabb különbség számomra a két ház között.

_Magában a tervezési folyamatban, az együttműködésben és abban, hogy mennyire hatottatok egymásra nem látsz különbséget?

BM: De, nagyon lényeges különbség van, mert az első paksi háznál még 10 évvel fiatalabb voltam és akkoriban nagyon sok más munkám is volt. Részben praktikus okokból sokkal kevésbé részletes tervek készültek és sokkal kevésbé volt intenzív a művezetés is. Az is igaz, hogy a két család között is volt különbség hozzáállásban, Czibulák önállóbbak voltak, Kiss Péterék jobban igényelték a tervezői véleményt. Utóbbi családnál sokkal intenzívebb volt végig az együttműködés és sokkal több kérdést tettek fel, mi pedig nagyon-nagyon sok részletrajzot csináltunk. Ezzel a kis házzal talán két évig dolgoztunk és nagyon sok változat készült.

_Én is úgy hallottam, hogy talán rövidebb volt a megépítése a háznak, mint a tervezés.

A tulajdonosok az életük legmeghatározóbb kalandjai között emlegetik ezt a folyamatot. Mivel a két család jó barátságban van sokat beszélgettek egymással már a Kiss ház megépülése előtt is arról, hogy hogyan kell hozzáállni a tervezéshez és az építéshez; milyen az amikor építéssel terveztet az ember. Hogy az építéssel érdemes együttműködni. Érezted ezt a fajta háttér támogatást? Érezted, hogy a megrendelők másként állnak hozzád?

BM: Egyrészt azt tapasztalom, hogy az emberek félnek az építészről. Valami szükséges rossznak tekintik, aki az építési engedély papírokat elintézi és egyébként meg majd csinálunk valamit. Ha itt van az építész, akkor az csak beleszól. Ez hatványozottan így van, ha egy neves építéssel van dolguk. Szerintem az együttműködés elején tartottak tőlem, néha ezt éreztem. Átéltém, hogy hogyan oldódik fel bennük ez a félelem, hogyan alakul át együttműködésünk természetes beszélgetésekké. Ebben a munkában talán a legnagyobb élményem az volt, hogy végül mindannyian természetes kapcsolatnak vegyék a folyamatot. Tehát, hogy tényleg érdemben kialakuljon az a bizalmas viszony, amikor az építésben már nem azt a figurát látják, aki kellemetlenkedik, hanem aki empatikus, ugyanakkor határozott, képvisel egy szakmát, egy hivatást. Nekik elsősorban nem egy barátkozó emberre van szükségük, hanem egy hivatását gyakorló, értő szakemberre, pontosabban erre a kettőre együtt és ez lehet az a plusz, ami talán a folyamatot jó érzéssel tudja zárni. Tehát egyszerre kapnak egy hozzáértő **SAKEMBERT** – abszolút nagy betűvel írva – meg egy – írjuk ezt is nagy betűvel – **BARÁTOT** és ez a kettő együtt jó dolog. Ezt átéltem és azt hiszem ők is így élték át.

_Amikor a Kiss-ház tulajdonosaival beszélgettem kiemelték, hogy mennyire fontos volt az a folyamatos diskurzus. Sokat fejlődtek kompromisszumkészségben, sokat tanultak a szakmák becsületéről és ez nem csak az építészethez való hozzáállásukra, hanem az élethez való hozzáállásukra/rálátásukra is kihat.

Azt gondolom, hogy az építész is tanul minden munkából, mindegyiknek van tanulsága. Számodra mik ezek tanulságok? Meg tudsz fogalmazni esetleg konkrétumokat, amiket legközelebb másként csinálnál?

BM: Nem nagyon, mert főleg Kiss Péterék házánál azt hiszem, hogy minden lehetőséget kipróbáltunk, azért is tartott ilyen sokáig a tervezés. Amúgy azt gondolom, hogy egy építész esetében az a helyes eljárás, hogy ha minden eshetőségre készül, mindenről van kialakult véleménye és az eredményt nem az befolyásolja legjobban, hogy ő mire képes, hanem hogy a sok felismert kérdés közül mit tart fontosnak és mi mellett dönt. Azt gondolom, hogy Kiss Péterék házában szinte minden lehetőség felmerült és végig is van minden rajzolva: volt magas-tető; nyeregtető; sokféle alaprajzzal; garázzsal és anélkül; pajtával. Tehát **nagyon alaposan körüljártuk** a dolgot és azt hiszem, hogy a végén jó döntés született.

Nekem mindvégig az volt egyik legfontosabb kérdés, hogy olyan vállalat tegyenek, amit meg is tudnak csinálni. Tehát végig harc volt a négyzetméterek, a kubatúra, az épület nagysága és a téri elrendezés között és nekem az egyik fő feladatomban az volt, hogy

ne akarjanak nagyobbat, többet, mint amit meg tudnak csinálni. Ne adósodjanak el, ne menjen tönkre a család, időben be tudjanak költözni. Azt gondolom, hogy Péter és Judit örömének alapvetően az az oka, hogy fölismerték, hogy ez így klassz volt. Mert vannak példák a családi vagy az ismeretségi körben, ahol még mindig építkeznek, pedig sokkal korábban kezdték és még mindig nem költöztek be, vagy romok között laknak. Tehát azt gondolom, hogy **az arányosságot sikerült fenntartanom ebben az együttműködésben** és ennek van a legnagyobb varázsa, **ami így a család utóéletére is kihat.**

*_A tulajdonosok úgy élték meg a tervezést, hogy mindenben aktívan részt vehettek. Ha volt egy gondolatuk, akkor mindent megvizsgáltál és alternatívákat adtál, amiben benne volt az ő döntésük is, valamint annak az építészeti következményeit is felvázoltad. Ezekre hogyan készültél fel? **Hogyan próbáltad vezetni őket** – mert azt gondolom az is a szereped, hogy a rengeteg verzió közül mindig a jól használható verziók felé tereld őket. Voltak prekoncepcióid? Amikor felvetettek valamit hogyan próbáltad őket terelgetni? Ez csak ösztönösen működött?*

BM: Nem, ez nagyon is tudatosan működött, mert általában az ő felvetéseik fontosak, de jobbra csak egy igényt tudnak jelenteni, mert hisz nem rendelkeznek azokkal az ismeretekkel vagy például szakember kapcsolatokkal, amivel azt meg lehet valósítani. És ha én meg rendelkezem ilyennel, akkor úgy érzem, hogy ezt kötelességem velük megosztani.

Csak egy példát mondok, ami éppen most zajlik – de sok ilyen volt/van: most tartanak ott, hogy a nappaliba étkezőasztalt és a székeket kellene csináltatni. Természetesen választottak széket, kértek árajánlatot az asztalostól, korrekt mestermunkát kaptak terv szintjén, de építészként látom, hogy nem jó az a szék, ergonómiailag nem alkalmas, nem lehet rajta jól ülni, és nem jó az asztalmagasság sem. Ilyenkor az ember a saját tapasztalatait, meg a saját régi mester kapcsolatait veszi elő és ajánl valami mást. Most egy olyan asztalt fognak csináltatni az asztalossal, amit én terveztem, személyre szabottan nekik. Úgy lesz kihúzható, ahogy eddig asztalt még nem láttam kihúzhatónak lenni, nem szimmetrikusan, hanem aszimmetrikusan, de ez mind a házhoz van igazítva. Vagy például egy olyan széket fognak csináltatni régi minta alapján, amiben nagyon jó ülni, ugyanakkor nagyon kicsi és az asztal alá lehet tolni. Az asztalnak a merevítő bordája pedig 30 cm-rel beljebb lesz, hogy az asztal alatt a lábadat fel tudd tenni egymásra keresztben és ne kelljen kifordulnod az asztaltól és így tovább... Tehát körülbelül 8-10 olyan apró praktikus dolog költözött be így ezáltal ebbe a bútorcsoportba, ami anélkül, hogy erről beszélgetnénk nem jutott volna eszembe. Enélkül készült volna egy mesterségbeli szempontból kitűnő asztalos munka, ami szellemi értelemben nem annyira kigondolt. A meggyőzés módja néha nagyon egyszerű, meg kell mutatni egy jó széket, hogy: „nézd meg ez milyen jó és csináltass inkább ilyet”, mert nem lesz drágább ráadásul és sokkal jobb lesz, és igazi fából lesz, és csak neked lesz olyan... Ja meg nekem, mert a minta nálunk van, ami egyébként egy száz éves darab, tehát azt nem én találtam ki, csak az asztalt...

_Most akkor ezeket legyártatod?

BM: Igen, ezt most gyártják, lesz tíz székük és egy asztaluk. És ez nagyon fontos, mert az egész nappali ebben a pillanatban még kicsit kaotikus. Csomó maradék bútoruk van, ami nem oda való, méretében vagy használati értékében nem jó, nem oda illeszkedő.

Van erre idő. Egyébként ez is egy nagyon szép dolog, hogy megélik ezeket a helyzeteket. Most már több mint 1,5 éve ott laknak. Azt gondolom, hogy egy ilyen tér belakásához szükség van ennyi időre, mert megtapasztalják a fényeket és sok minden mást. Mindig elmesélik, hogy hogyan kelt föl a nap és milyen naplementekor a ház és így tovább. Ez az idő szerintem szükséges. Ez olyan, mint amikor a veleméri középkori templomban elmeséli az idegenvezető, hogy ha felkel a nap egy bizonyos napon, akkor pont hova süt be, vagy éppen hova nem. A templom sokáig épült és volt idejük arra, hogy megfigyeljék a napjárást, tudták, ahova soha nem süt nap oda kell festeni a poklot. A **megélt idők nagyon szükségesek** azt hiszem **ahhoz, hogy a tereket jól tudjuk lakni és jól tudjuk használni.**

*_Nagyon érdekes számomra, hogy itt az egyetemi irodádban is ki van tűzve az a **homlokzati kép**, amit nekik készítettél és ahogy belépünk a házba, az előszobába, az ajtó mellett is megjelenik. Persze az ember egy-egy képet megőriz a munkájából, de nekem nagyon tetszik, hogy mindenkinél ilyen hangsúlyosan jelenik meg. Mit éreztél, vagy miért érezted azt, hogy neked is ezt a képet itt ki kell raknod?*

BM: Ennek nagyon egyszerű oka van, ez egy másod nyomtatás és annyira szépnek látom, hogy nem akartam kidobni. De ennek tényleg csak ez az oka. Az pedig egy szokásom, hogy **mindig adok ajándékba egy rajzot** amikor meghívnak a házatóra. A tinnyeik háznál is egy eredeti, a legelső kis vázlat ott van, vagy volt, nem tudom most már rég jártam ott. Czubaláéknál egy modellt, az első kis 500-as makettot ajándékoztuk, amit egyébként felraktak a karácsonyfára, tehát az első télen karácsonyfa díszé vált. Péteréknél meg ezt a homlokzat sorozatot láthatod a falon, ami különben nagyon klassz, mert hogy ez pont ahhoz a **szellemi játékhoz** kötődik, amit említettem, hogy az ember kipróbálgatja, hogy milyen lenne, hogyha csinálhatna egyszer végre egy díszített festett gangot. De hát ez most nem jött össze, talán majd a következő háznál, lehet éppen Kiss Péterék barátjánál, akit még nem is ismerek :) ...hátha.

*_Hogy élted meg **amikor a tervezés közben nagyon változott a ház?** Anyagi okokból például le kellett mondaniuk a faburkolatról, helyette vakolat készült, ami nem egészen olyan lett, mint amelyet szerettél volna. Ezeket könnyen túllépsz?*

BM: Hát persze, mert hogy **a veszteséggel mindig nyereség is jár** és ha ezek egyensúlyban maradnak akkor az embernek nincs oka a kesergésre. Ha életem legfontosabb célja az volna, hogy Kiss Péteréknek eladjak egy jó drága faburkolatot – már nem anyagi értelemben, hanem gondolatilag – és ez nem sikerülne, akkor szomorú lennék, de nekem nem ez a célom, hanem az, hogy ők jól érezzék magukat és anyagilag ne menjenek tönkre az építkezésben. Igen, én nagyon szerettem volna egy faburkolatos házat csinálni, olyat, amire rá van nyomtatva egy erdő, ez egy építész álma, de ha nem találkoznak valóságos igénnyel, akkor ezt nem szabad erőltetni. Ha az ember erről lemond és helyette azt kapja, hogy tud örülni egy másik megoldásnak is az építettő, akkor ez szépen egyensúlyba kerül. Szépnek tudom látni ezt a sima vakolatos házat is, nem hiányzik a festés, jóllehet nagyon szeretnék egyszer egy olyat, ami festett és díszített, majd máskor. Teli vagyok ilyen álmokkal különben. Vannak olyan álmaim, amiket harminc éve hordok magamban és néha megpróbálom használni és legtöbbször nem sikerül. Például a nyíregyházi Ikon Múzeum is ilyen. Úgy indult, hogy díszes kerámia homlokzata lesz, az előzmény pedig egy 1983-as közép ázsiai élmény Khivából. Rég volt már, negyven éve lesz lassan és azóta próbálom alkalmazni. A Nemzeti Színház pályázatunk is ilyen volt, a Néprajzi Múzeum pályázatunk is és ilyen volt a Hittudományi Főiskola mellé most tervezett épület első vázlata is, de végül egyik se lett olyan. Tehát **vannak az embernek álmai, de nagyon fontos, hogy ha ezek nem valósulnak meg akkor ne legyen szomorú az alkotó, majd mindennek eljön az ideje.**

Krisztinával folytatott egyik beszélgetésekben ezt mondtad:

“...a családi háznak az én szememben az a specialitása, hogy a személyesség egyértelmű, kiterjedtebb, mert a tárgyalásokat eleve a használóval kell folytatni;...”

*Építésként természetesen tudom, hogy középületek esetében sokszor nem megoldható a tervezés során a **használó bevonása**, de mindig szeretek törekedni rá. Te mit gondolsz erről? Látsz olyan tendenciát, hogy a használó egyre inkább bevonódik a tervezésbe? És ha igen, mi a véleményed erről?*

BM: Van ilyen tendencia igen, de azért ennek erős korlátai vannak. Azt gondolom, hogy a tervezésben való részvétel egy valóságos feladat (nem szerep, hanem feladat) a megbízó részéről. Itt fontos megjegyezni, hogy a megbízó és a használó, különösen egy középületnél nem mindig ugyanaz. Azt gondolom, hogy **egy építész akkor jár el helyesen, ha a megbízót** – aki hosszabb vagy rövidebb ideig valószínűleg a használó is lesz – **úgy tekinti, mint ha személyesen neki tervezne, miközben nem**

felejt el azokat a sztenderd igényeket, amiket egy tágabb közösség, akár a társadalom vár/várhat el egy épülettől. Ez ezért egy picit nehezített pálya. De ezt muszáj végigjátszani, különösen azért, mert ez nem csak egy külső kötelezettség, hanem belső kényszer is.

Alapvető követelmény, hogy az egyeztetés személyes legyen, mert ez egészen mást jelent a partnerek számára, mint ha úgy általában beszélnek egy távoli táblánál és mutogatnak lézer pointerrel a vetítőre. **Az egyeztetésnek, érvelésnek és meggyőzésnek vannak módszerei, mégis gyakran nehéz elérni azt az állapotot, hogy a személyes beszélgetésen túl is magáénak érezze a gondolatot valaki.**

_Egy múzeum tervezésénél például nem merül fel, hogy mi van a látogatóval? Mert ő most nem ül itt az asztalnál.

BM: De, olyankor én vagyok a látogató.

_Akkor Te helyezkedsz bele abba a szerepbe?

BM: Persze. Most például az egyik nagy kérdés a tervezett ikonmúzeumnál, hogy szükséges-e az egész múzeumi légtér páraszabályozása? Ez egy száraz műszaki kérdésnek tűnik, de ha én ezt nem gondolom végig látogatóként, meg egyszerre építészként, akkor ebből konfliktus származik. Természetesen meg tudjuk oldani, hogy gépi berendezésekkel szabályozzuk a párárt, de ez nagyon sok pénzbe kerül a beruházásnál, az építésnél és még többbe a fenntartásnál, mert folyamatosan kell nagy légcserét biztosító komoly gépeket üzemeltetni. A látogatói, vagy nézői szerepek, meg kell jelenjenek az építész fejében, az életszerű helyzetek nem maradhatnak kívül. Ilyenkor nem építész vagyok, hanem múzeumlátogató. A következő pillanatban meg újra építész, kicsit gépész is, mert mérlegelnem kell, hogy ezt a drága berendezést hogyan fogják tudni megvásárolni és főként hogy fogják tudni Nyíregyházán felügyelni. Ezek bonyolult műszerek. Lesz-e ott képzett alkalmazott, mondjuk egy mérnök, aki a ház üzemeltetéséért felelős? Ki tudják-e fizetni a bérét? Nagy felelősség házat tervezni.

Tehát a kérdéssedre azt tudom mondani, hogy **a látogató szemével is, meg a fenntartó, meg a kivitelező szemével is kell tudni látni.**

_Ehhez nem lenne segítség, ha több múzeumlátogatóval beszélgetnél? Persze Te is szoktál múzeumba menni, de az az egyszemélyes élményed. Nem gondolsz arra, hogy mi lenne, ha most összehívnánk egy kis csapatot, hogy mindenki elmesélhesse a múzeumi élményeit?

BM: Most a participatív tervezésre gondolsz?

_Részben, valamint arra, hogy hogyan gyűjtesz be több nézőpontot az egyes feladatokba való behelyezkedéshez?

BM: Eleve egy ilyen tervezési folyamat körülbelül harminc résztvevős: ennek körülbelül kétharmada tervezői, egyharmada pedig megbízói oldalról érkezik. Tehát nem e egyszemélyes döntések születnek. Nagyon érdekes, hogy az e-mailek levélfolyamában a megszólítás: „Kedves együtt-gondolkodók,”. Ez a szokás, ez a kialakult megszólítási forma minden munkánál más, de ennél az ikonmúzeumnál ez. Ez mutatja, hogy itt valóban együttgondolkodás folyik. Persze mindig lehet szélesíteni a kört, de ennek is vannak korlátai, vannak határai.

Az a tudat (hogy helyes vagy helytelen azt most hagyjuk) az építész fejében megvan, hogy a végén mégis ő dönt. Sajnálom, ezt én sem tudtam még kitörölni a fejemből – nem is akarom amúgy – mert azt képelem – de lehet, hogy ez hamis képzet – hogy tőlem azt várják, hogy döntsek. Beszélgetni mindig nagyon jó, sok mindenről lehet, hosszasan és elmélyülten, de a végén döntéseket kell hozni. **Az a tapasztalatom, hogy legtöbbször a döntés egy személyhez kötődik és az legtöbbször az építész.**

_Akkor ezek szerint Te egy személyként hozod meg a döntéseket?

BM: Igen, még a tervező csapaton belül is.

_Érdekes, most olvastam újra egy cikket² a CAN építész stúdióról³, akik hatan közösen alapították irodájukat, mindannyian építészek. Azt mesélik, hogy a kezdetek kezdetén elhatározták, hogy kérdés esetén minden döntést kézfeltartással hoznak meg, aminek az eredményét mindannyian elfogadják. Kíváncsi vagyok, hogy ez hogyan működik majd hosszabb távon.

_Sokféle módszer van, én igyekszem sokat beszélgetni és egy idő után döntést hozni. Nem ragaszkodom ahhoz különben, hogy az én nevemhez kapcsolódjon a döntés, ennél a múzeumnál például jellemzően hárman (Falvai Balázzsal és Török Dáviddal) hozunk döntéseket. Mindig beszélgetések előzik ezt meg és formálisan nem ragaszkodom hozzá, hogy az én döntésem legyen, nyugodtan nevezhetjük közös döntésnek, de ez nem változtat a lényegen, hogy addig beszélgetünk, amíg ki nem alakul egy olyan vélemény, amire már ezt lehet mondani, hogy ez most már az utolsó. Egyébként pont tegnap este volt egy majdnem éjfélig tartó egyeztetésünk és az is így zárult. Jó sokat beszélgettünk és végén azt mondtuk, hogy legyen ilyen.

_Ezek telefonos vagy személyes egyeztetések?

BM: Ez személyes volt, a Gül Babában.

_Mostanában többször szóba került – Gyarmathy Éva előadása⁴ kapcsán is, aki a Harmadik kultúráról, a világ és az emberek változásáról is beszélt – hogy manapság új stratégiák szükségesek az élethez.

Hogyan látod ezt az építészeti tervezésben? Szerinted milyen új stratégiákra lenne szükség az építészeti tervezés során és a használatával való kapcsolatban? Min kellene változtatnia az építészeknek? Saját praxisodon belül másként állsz ma a használóhoz vagy másként működsz vele együtt?

*_Nagyon nehéz ezt a kérdést jól megválaszolni, mert minden változó: változik a kor, az elvárásaink és én magam is változok és ez a több változós viszony nehezíti a tisztánlátást. Mert néha nem tudom eldönteni, hogy amikor egy racionális, vagy annak tűnő döntést hozok, akkor az abból ered, hogy ilyenek a kor elvárásai, vagy az én elvárásaim ilyenek. De az biztos, hogy változtatnunk kéne: **sokkal visszafogottabb és kevésbé tolakodó építészetre volna szükség, ami persze az igények megfogalmazásánál kezdődik.** De ez nem építészeti probléma elsősorban én szerintem, hanem az elvárások mentén fogalmazódik meg. Mi már ebbe a kérdésseltevésbe egy lépcsővel később jutunk, nem mi határozzuk el, hogy kéne építeni egy múzeumot, hanem az igény már érkezik. Az, hogy ez a szándék helyes vagy sem, arra semmilyen ráhatásunk sincs. Attól a perctől kezdve, hogy minket beavatnak ebbe a kérdésbe, onnantól persze van. Azt gondolom, hogy ez **a visszafogottság, mértékletesség és fenntarthatóság** – nem olyan értelemben, ahogy azt ma divatosan használják – onnantól **kulcskérdés**. Ha az ember kizárólag egy műszaki szempontrendszer szerint halad, akkor megtalálja az éppen aktuális, korszerű, környezetbarát megoldásokat. De visszatérve a múzeumhoz, azt a kérdést senki nem teszi fel, hogy szükséges-e 50%-os páratartalmat biztosítani egy nagyon nagy térben, ahol egyébként olyan tárgyak vannak, amik eddig sem voltak ilyen térben. Pont a tegnapi esti beszélgetés során tűnt fel, hogy van otthon a műteremben az asztalon egy ikon, ami körülbelül 150-200 éves lehet. Van egy kis páramérőm, így tudom, hogy a páratartalom tegnap 45% volt esős időben. Kint 96% volt, esett az eső, általában a szekrényben a műteremben 35%. Ez az ikon ebben a környezetben él, nálunk van körülbelül húsz éve ebben a műteremben, előtte egy másik lakásban volt körülbelül harminc évig, azelőtt meg nem tudom, hogy hol volt. De ez a tárgy köszöni jól van ebben a 30-70%-os páratartalomban is. Ezért az ember joggal kérdezi meg, hogy vajon a többi ikon miért igényli ezt a pont 50%-ot? Ezt kiemelt műtárgyak szokták megkívánni. Van-e ilyen kiemelt műtárgya a múzeumnak? Ezek a fenntarthatósági kérdések így vetődnek fel, és nem úgy vetődnek fel, hogy hogyan tudjuk a legkorszerűbb napelemet, vagy levegő-levegő hőszivattyút beépíteni a házba. Ezt az új szempontot, úgy gondolom, hogy egy építésznek kötelessége behozni. A szakember ezt soha nem fogja beemelni a diskurzusba,*

2 Molnár Zsuzsanna: Share the table – CAN Architects. In: Építészfórum, 2018. 06. 07. (Utolsó elérés: 2019. 06. 05.)
<http://epiteszforum.hu/share-the-table-can-architects>

3 Alapítók: Cseh András DLA, Élő József, Köninger Szilárd, Nagy András, Németh Dávid, Tátrai Ádám. Elérhetőség: www.canarchitects.hu

4 Dr. Gyarmathy Éva pszichológus 2018.09.26-án tartott előadást a BME Építőművészeti Doktori Iskola meghívására, a BME K épület 210 teremben.

Ő azt fogja beemelni, hogy ő tud olyat, ami garantálja az 50%-ot.

_Nagyon szépen köszönöm, hogy beszélgettél velem.

BM: Izgalmas volt, én is köszönöm.

*_Szeretnék megkérdezni Krisztina, hogy a beszélgetést hallgatva felmerült-e benned olyan kérdés, amit szeretnél még feltenni?
Volt-e olyan rész, ahol úgy érzed valami fontosra nem kérdeztem rá?*

SK: Igen, szó volt arról, hogy „alaposan körbejártuk, sokféle dolgot vettünk figyelembe”. Jelenti-e ez, hogy bizonytalan volt a szándéka a megbízónak? Van-e úgy, hogy Te úgy érzed, hogy ez a részről egy bizonytalanság, és azért keresgél az ember, mert ilyen értelemben nem felkészült?

BM: Igen, ez egy bizonytalanság, amit én okoztam vagy idéztem elő: mert tudtam, hogy ő egy olyan házat szeretne, mint a Czibuláé, azt mondtam, hogy jó-jó és előálltam egy tök más-mással.

SK: Amikor ő azt mondta, hogy olyan házat szeretne, mint a Czibuláé, mit értett alatta?

BM: Ezt elég nehéz megfogalmazni, valószínű azt értette alatta, hogy olyan otthonosat és olyan jót. Tehát nagyon általános fogalmak mentén voltak képesek megfogalmazni az igényeiket.

SK: Belülről vagy kívülről értette?

BM: Ezt nem tudom megmondani.

SK: Nem is kérdeztél rá?

BM: Nem is kérdeztem rá. Tudtam, hogy nem lesz olyan. Az ember ilyenkor nem játssza el ugyanazt a történetet, hanem elkezd elölről. Elmentünk a helyre – a Czibuláé is ott voltak egyébként – bejártuk az egészet, majd eltelt 2-3 hét, amikor újra jelentkeztek. Tehát van idő mindig ezeknek a helyzeteknek a földolgozására. Közben szép lassan teljesen elbizonytalanodtak: ha illet is lehet, illet is lehet, meg illet is lehet, meg erre lejt, meg arra lejt, itt mindent lehet. Az az építész felelőssége, hogy ebből a bizonytalan helyzetből aztán szép lassan visszavezesse a megbízót egy olyan állapotra amikor ő is teljes bizonyossággal érzi, hogy mi a jó. Ez az a kaland talán, amire Péterék utalnak: hogy elindultunk egy tök biztos helyzettől, totál eltévedtünk és a végén mégis kijutottunk egy tisztásra, ahol azt láttuk, amit kerestünk. Ez egy nagyon szép történet, a tervezésben én mindig ezt szerettem a legjobban. A hallgatókkal való együttműködésben is különben.

SK: Nem gondolod-e, hogy ez a család továbbra is a bizonytalanság állapotában van, hiszen egy asztalról is kikéri a véleményedet mind a mai napig?

BM: De, részben ezt gondolom, de látom a változást is és ez nagyon megnyugtató, mert például a kertben hoznak önálló jó döntéseket. Egy ideig még sok mindennel kapcsolatban meg fognak engem kérdezni, a válaszaim amúgy egyre bizonytalanabbak újra. Szeretném ha kritikusak lennének a válaszaimat illetően – és ez így is lesz, ennek látom jeleit.

SK: Vagyis elbizonytalanítottad őket, aztán elérted, hogy megbízzanak benned, átadták neked a kontrollt, amiben Te mindig jelezted, hogy hol kell döntést hozni. Most pedig szeretnéd szép lassan ezt a – azért valljuk be elég nagy – kontrollt tudatosan visszaadni nekik?

BM: Így van, pontosan.

SK: Tehát úgy bánsz a megbízóval, mint ahogy egy gyerekkel bánunk.

BM: Azt nem tudom, hogy a gyerekkel így bánunk-e, de építésként így járok el és ez működik. Czibuláékhoz visszatérve – a Czibula ház már több mint tíz éves és megkértek, hogy tervezek nekik egy nyári konyhát – azt egyébként a Bordás Mónival csináltam. Az volt a kérésük, hogy egy boltozott pincére van szükség a kertben egy nyári konyhával. Nagyon hosszú ideig ment a huzavona, hogy ez milyen legyen, a tervek el is készültek. Czibuláék végül eldöntötték, hogy ők nem csinálnak boltozott pincét,

hanem megépítették a nyári konyhát. Én erről nem tudtam, csak akkor amikor már megépült a nyári konyha. Megkérdeznék így 10-12 év távlatában is és felülbírálják bizonyos saját döntéseiket és az enyémeiket is, a terveket is megváltoztatják. Azt a részét, ami nekik maradéktalanul jó, azt maradéktalanul ugyanúgy megcsinálják, de a fölösleget leszedik róla. Tehát képesek saját döntést hozni anélkül, hogy föl hívnának telefonon, hogy hozzájárulok-e. És azt gondolom, hogy ez így nagyon jó dolog. Nem haragudtam, hogy nem építették meg azt a pincét, a nyári konyha pedig gyönyörű lett, teljesen átértelmezte a kertet – a helyet.

SK: Említetted, hogy ugyanazon a helyszínen van két házad, körülbelül tíz év eltéréssel. Volt arról szó, hogy térileg más helyzetben vannak. Ettől függetlenül a két család hasonló, még ha habitusbeli különbségek vannak is. Említetted az interjú alatt, hogy tíz évvel ezelőtt sokkal kevesebb időd volt arra, hogy a tervezéssel és a kivitelezéssel foglalkozz. Az új háznál sokkal több idő ment el a tervezéssel és sokkal erőteljesebben voltál jelen. Ettől függetlenül biztos tíz év alatt építésként Te is változtál. Hogyan fogalmazod meg, hogy mi az ami ez alatt a tíz év alatt benned, mint építészeti kérdés megváltozott, vagy habitus?

BM: Fogós kérdés. Egy önértékelést vársz tőlem most és én nem látom magamat teljesen kívülről, de azt azért elmondhatom, hogy sokkal visszafogottabb vagyok, mint tíz éve. Megfontoltabb csomó kérdésben. Ez például azt is jelenti, hogy alaposabban körüljárók bizonyos kérdésköröket. Én mindig is ösztönös tervezőnek gondoltam magam és most is az ösztöneimre hallgatok, de sokkal erősebb racionális kontroll működik bennem, mint fiatalabb koromban. Ez a saját életkorom változásával függhet össze, de ez nem csak a családi háznál, minden munkánál igaz. Valószínűleg ez a legnagyobb különbség. **Az ösztönösség mellett egy fokozottan jelentkező racionális kontroll.**

SK: Ez tök szép és én most még egyszer nekifutok ennek: A Czibula-ház egy könyv borítóján szerepel, ezzel lehetett reprezentálni a magyar kortárs építészetet. A mostani házról azt mondtad, hogy olyan értelemben szélsőséges talán, hogy nem is látszik különlegesnek, hogy nem is a tető látszik, hanem belülről, amit látnak. Jelentheti-e azt – és ha így van akkor számodra miért – hogy tíz évvel ezelőtt még a külső megjelenés, az építészeti megformáltság, a kívülről látható építészeti karakter fontosabb volt, mint ma. És ha igen, akkor hogy fogalmazod meg, hogy ma mi a lényeg?

BM: Én nem látok ilyen különbséget. Az, hogy az a ház úgy jelent meg publikációban, az számomra egy teljesen új dolog volt. Nem is tudtam róla, hogy meg fog jelenni és főként nem, hogy egy könyvből lesz. Tehát az nem volt a tervezésnél egy kiemelten fontos szempont, ugyanolyan fontos volt a belső, sőt talán a belső fontosabb volt. Érdekes módon nem azokat a képeket kapták föl, amin egy nagy üveglakon keresztül a szemközt lévő löszfal gyurgyalag fészkeit lehet látni. Pedig engem akkor az izgatott legjobban. Tehát ez a külső nézőpont a külső megítélésből következik, ez a megjelenési forma. Én csak azt gondolom, hogy a Kiss-háznál erre nem lesz mód. Tehát ha valaki egyszer észreveszi ezt a házat és publikálni szeretné - bennem különben nincs ilyen vágy, hogy ezt mutogassam, akkor szinte biztos vagyok, hogy nem a külsejéből, hanem a belsejéből fog kiindulni. De ez megint egy külső nézőpont, csak az a magyarázata, hogy a ház kívülről kevésbé látványos. Nincs például olyan tetszetős szerkesztési elv, mint a Sárgödör téri prэшáz transzformációja. Nagyon látványos építészeti húzás és jó ezt elmesélni és jó ezt hallani, de itt nincs ilyen. Ez egy tök egyszerű végiggondolt formájú ház, ami pont azt tudja, amit tudnia kell. Szóval **azt gondolom, hogy ez a különbség nem bennem van, hanem a külső szemlélőben.**

Nem érthető?

SK: Azt hiszem értem, de ha én vagyok a külső szemlélő, és mondjuk teljesen laikus szemlélőnek ne nevezzünk, és nem vagyok bent, csak ránézek a két házra akkor az egyikre azt mondom, hogy „hú ez micsoda, ezt ki tervezte?” a másikon pedig nem biztos, hogy fölmerül. Akárhogy is az egyiknél ez szempont volt, a másikon meg mégsem.

BM: Hát persze, de lehet, hogy ez az a 10 év különbség. 10-12 évvel ezelőtt egy egészen más lendületben voltam, nagyon sok házam épült, az volt a fő alkotói időszakom, sorozatban jöttek a házak. Kiss Péterék háza pedig egy olyan periódusban született amikor sokkal elmélyültebb voltam és nem volt ilyen lendület körülöttem. Azt gondolom, hogy ez látszik a házon, ettől

elmélyültebb. Ennek a háznak számomra legalábbis sokkal nagyobb rejtett belső értékei vannak, mint a Czipula háznak, minden látszólagos hasonlóság, alaprajzi-térszerkezési hasonlóság ellenére is. Ebben a házban olyan pici részletek vannak, amelyek végig vannak gondolva és komolyan vették a megbízók is és a kivitelezők is és ettől van egy különleges varázsa. Csak egyet mondok: mondjuk az hogy síkban van a lábazat a vakolattal, ezt halandó észre se veszi, de emögött egy komoly megfontoltság van, egy nagyon komoly praktikus előny, egy nagyon komoly többletmunka a kivitelező részéről és egy örömforrás. Vagy hogy egy bútornak a fa felületére nyomva van egy minta az egy – mindegy hogy hogy sikerült, nem egészen úgy sikerült, mint ahogy gondoltam, mert más a textúrája/rajzolata a fának – de az egy olyan többlet gondoskodás, ami nem volt meg tíz éve, mert abban a rohanásban, abban a lendületben föl se merült. Tehát őszintén azt gondolom, hogy ennek a háznak sokkal mélyebb belső értékei vannak, amiket majd idővel fognak észrevenni azok, akik ott laknak vagy akik látogatják. Kívülről sokkal közömbösebb és kevésbé vonzó, mint belülről. Vagy például ezekből a téri átlátásokból, vagy például abból, hogy a konyha ablaka 2 méter 10 centi magas, vagyis nagyon húzott/nyújtott. A konyhának nagy belmagassága van, meg a fürdőszobának is. Teljesen értelmetlen látszólag, de nem, mert hogy ott száll föl a gőz és a konyhában történnek a fontos dolgok. A nappaliban leülünk a padlóra és nézzük a kilátást meg egymást. Teljesen mások a tapasztalati követelmények és ez nem merült föl 10 éve. A Czipula házban a konyha kis belmagasságú tér-részben van, attól az még jó, van egy felülvilágítója, jól működik, csak teljesen más az érzet, mint ami a másik konyhában van. Más az érzet a kuckóban, ahol van egy olyan ajtó, amit ha becsukok, akkor nem látok ki, de ha kinyitom, akkor látom ha érkezik valaki hozzám a domboldalról. Tehát olyan apróságok vannak ebben a házban elrejtve, amik egy külső szemlélő számára hosszú-hosszú ideig felfedezhetetlenek és idő kell ahhoz mire ezt észre veszi.

*_Én azt vettem észre, hogy bár ennyire különböző ez a két ház, a használók mégis nagyon egyformának látják őket. Az az érzet, amit megszeretett a Kiss család a Czipula házban, azt megélik a saját házukban is és nekik ez a legfontosabb. Azt mesélték, hogy amikor arról volt szó, hogy talán építkeznének, már régóta jártak a Czipulákhoz, a baráti társaság sokszor összegyűlt náluk. Ott jó volt együtt lenni és igazából egy ilyen házat szerettek volna. Amikor pedig korábban azt kérdeztem, hogy mit szeretnek a saját házukban legjobban, akkor ez volt az első, amit mondtak: hogy jó benne együtt lenni. Ők ezt azonos értéknek érzik, **pont olyan lett számukra a ház, mint amelyet szerettek volna.***

*Bedecs-Varga Éva
Budapest, 2019. 06. 10.*